

ГОРАН РАДОЊИЋ

ОБЛИК БУДУЋЕГ ВРТА

„Похвала несаници”, *Писмо* (1992)

Настала 5–6. VII 1975. године, „Похвала несаници” друга је пјесма првог циклуса збирке *Писмо* (1992) Ивана В. Лалића. И на тематском и на формалном плану она успоставља везе са пјесмама из те збирке, као и са ранијим Лалићевим пјесмама, и даје неке од кључних елемената његове поетике.¹ Пјесма се доноси у цјелини:

Бесане очи које виде више
Но мрљу јутра, шару на тапету,
Прочитаће у рукопису кише
Читаву повест о будућем лету:
За усуд сваког листа једна црта
Сведочи облик: семантика капи
Садржи облик будућега врта
Ил празног неба што блиста и вапи.

У страшном благослову ноћног бдења
Стрепња изнутра размрежава очи
И корен вида шири се и мења
да новим путем нова слика крочи —
На некој звезди море се расцвета,
у чаши воде заискри тишина,
Свака је прошлост стално започета,
А море, то је најлепша горчина.

¹ На значај те пјесме за разумијевање Лалићеве поетике указао је Бојан Чолак (в. Чолак 2007).

У несаници другог сна је корен:
Способност да си другачије будан —
и нови дан, по слици прошлог створен,
добије сенку, није узалудан;
Облачиш капут, палиш мотор: тачност
Покрета твојих инородна бива;
На семафору пева вишезначност,
Тробојна шара неког новог ткива...

Онај што ноћу посумња у време
Друкчије дан ће, час по час, да споји —
И поштујући прости закон шеме
Питаће себе: да л шема постоји?
У несаници другог сна је корен:
Сна који пуни, ко пустињу вода,
Јаву у којој изнова си створен:
у несаници светлуца слобода —

Д р у г е су ноћи оних који бдију —
На некој звезди море се расцвета,
Прадавне шуме загрцнуто пију
Ваздух и воду будућега лета;
Последња слика: као ретровизор
Пун друма што се одмата у ништа
Бесане очи рајски назру призор
Потоње несанице, уточишта.

„Похвалу несаници” чини пет октава, стих је једанаестерац са цезуром иза петог слога, са два пара укрштених женских рима (ababcdd). Ритмички (риме) и интонацијски (паузе, означене интерпункцијским знацима) октаве се могу подијелити на два дијела, два катрена, а те цјелине јесу и синтаксичке.

Наслов упућује на хибридноћ текста, на спој једног лирског жанра (пјесме) са једним реторичким жанром (похвалном бесједом). Могло би се видјети и као својеврстан спој интимног, субјективног говора и „објективности”, дистанциране расправе. Конвенције похвале, жанра који се развио у античкој и средњовјековној традицији, и у коме се исказује дивљење према некоме или нечему, чувају се и преносе неке вриједности важне за неку заједницу, Лалић је већ користио, у пјесми „Похвала Дубровнику”. Тамо се служи и реторичком и пјесничком фигуром, апострофом („граде / Лепото без упоредног речника / Твари нестварна”). У „Похвали несаници” прва, прецртана верзија уводне строфе гласи: „Мајко,

а у густом рукопису кише / Читава повест о будућем лету, – / Тако бесане очи виде више / Од мрље јутра, шаре на тапету”; Лалић је, дакле, не без колебања, отклонио конотације које би довеле пјесму у додир са молитвом. Без обзира на то, веза и са пјесмом „Шапат Јована Дамаскина” остаје – општа ситуација обраћања у бдјењу, бројни мотиви, од односа дијела и цјелине па до уточишта.

Износи се похвала нечему што је иначе обиљежено као негативно, јер то је заправо поремећај, недостатак сна, и носи опасност од тежих поремећаја. Оксиморон у наслову указује да је оксиморон у основи те пјесме: у њој се јавља „повест о будућем лету”, „страшни благослов”, „прошлост стално започета”, „најлешша горчина”, несаница је „корен другог сна”, будућност се види као у ретровизору. Оксиморон је за пјесника „страсне мере” не само стилско средство него је у основи његовог разумијевања свијета и стварања – то је начин да се у исти мах сугеришу ужаси и наде свијета, патње и радости стварања, и да, најзад, своје пјесме доведе „у некакав савез са светом”.

У првом стиху јавља се опкорачење, које чини да за тренутак застанемо на крају стиха, задржимо се на његовом значењу – по претпоставци, то су очи које виде више од оних наспаваних. То је парадоксално изокретање, које указује да у стварности постоји један невидљив слој, недоступан „обичном” погледу, и до њега се може доћи само узимањем једне нове, необичне перспективе. Као да је за јасније виђење стварности бољи замућен поглед. Доводи нас у близину симболистичке поетике, и чувеног Рембоовог става: „Песник постаје видовит прибегавајући дугом, огромном и смишљеном *расширојавању свих чула*” (Рембо 2004: 266, истакао аутор). Асоцијација српског читаоца и на Лазу Костића у овом контексту очигледна је: похвала једном стању међу јавом и сном.

У наставку, умјесто мрље и шаре, појава без значења, очима се указује облик, смисао. И киша добија рукопис. Наговјештава се и аналогија између аутора и кише (то је и синегдоха за свијет), као и између аутора и читаоца. Читава стварност постаје нека врста текста, чије се значење може прочитати. Лирски субјект јесте нека врста читаоца, интерпретатора свијета. Кореспондира са насловом збирке, а у истоименој пјесми каже се: „Свет је писмо”, „читамо га свакодневно”, и, важно, „свет траје јер значи” – један постмодернистички став.

То није само текст, него и „повест”, прича, и о „будућем лету”. Открива се значење садашњости, уз отварање према будућности, али, као повест, историја, и према прошлости.

У другом дијелу прве октаве то што сваки лист има усуд може се тумачити као да све има значај, судбину, а о њој постоји и свје-

дочанство. Нема ништа безначајно и узалудно на свијету, сваки његов дио важан је и сваки говори о цјелини. То је можда и надовезивање на Волта Витмена, чије је *Влайти њраве* превео Лалић (рецимо, у Витменовој пјесми „Последњи пут кад цветао је јоргован у дворишту” налазимо: „сваки лист је чудо”). Лист је аналоган човјеку, лирском субјекту, чији ће „усуд” садржати сама пјесма.

„Семантика капи / садржи облик будућега врта”: ствара се аналогија између микрокосмоса и макрокосмоса. У садашњој капи могао би бити не само знак него и најава. Тај врт можемо разумјети као рај. Друга могућност у тој амбивалентној слици је неизвјесност, јер у капи је можда и облик „празног неба што блиста и вапи”: небо без смисла, без Бога. То је и вапај неба – свијета за смислом.

Знак је то и једне дубоке спојености лирског субјекта и свијета. Као што дјелић свијета (кап) има исти облик (а самим тим и значење) као цјелина, тако и лирски субјект као микрокосмос представља слику свијета, макрокосмоса.

Може се, на основу облачења капута у трећој строфи, као и усуда листа (то је, онда, лист који вене, опада, умире), закључити да ситуација у којој се налази лирски субјект јесте зимско или јесење јутро. Облик у капи био би облик врта који ће настати од те кише, а празно и блиставо било би будуће ведро небо. То је слика цикличности, митског времена, аналогна цикличности која је у основи општег кретања, повратка ка рајском врту. На то ће се надовезати завршетак пјесме.

Тема је онда и вријеме, вишеструко: као линеарно кретање од искона ка циљу; као циклично, јер је то и повратак у првобитно стање; као укинута, јер се у једном истом тренутку спаја прошлост, садашњост и будућност – наговјештај вјечности.

На другом нивоу, с обзиром на однос свијет – текст, отвара се могућност за још једно значење: будуће љето би онда могло бити оно у којој ће настати сама пјесма.

У првом стиху наредне строфе даје се двострукост несанице. Она је благослов, јер омогућава ново виђење, откривање свијета на нов и аутентичан начин, а из њега долази и до стварања. Несаница је и нешто страшно, јер цијена за све то огромна је, улог је сам живот. Поново је у вези са Рембоом и истицањем стваралачких патњи. Оксиморон се додатно истиче ломљењем цезуре. Једна од верзија тог стиха гласи: „У благослову страшном ноћног бдења”, гдје је цезура након петог слога. Измјена говори о свјесном поступку, намјери да се на том мјесту наруши ритам и изневјери очекивање читаоца. Ломљење цезуре поновиће се и у посљедњем стиху пјесме, што и њега, као поенту, наглашава, а и повезује са првим стихом друге строфе.

Наредни стихови карактеристични су за Лалићеву трансформацију пјесничке слике и онеобичавање. Стих: „Стрепња изнутра размрежава очи” можемо тумачити као развијање слике очију након непроспаване ноћи. Глагол који у речницима налазимо у повратном облику Лалић користи као прелазни, персонификујући стрепњу, а асоцира и на коријење, потцртавајући визуелну аналогiju између очних капилара и жила коријена. То се онда развија у метафору: „корен вида шири се и мења”, која говори о унутрашњој трансформацији која доводи до другачије перцепције свијета. Не помиње се узрок стрепње, можда знак да је она егзистенцијалне природе.

Истовремено се (поново) јавља веза са тим свијетом, и текстом, односом коријен–лист–врт. Можда се у том споју може назрети и једна шира, митолошка слика: Космичко дрво, *axis mundi*. Јавиће се у посљедњој строфи и као „прадавне шуме”.

Персонификује се и сама пјесничка слика: „Да новим путем нова слика крочи” – лирски субјект је пјесник, и циљ је да се дође до нове слике и до сазнања. Стварање је дато као нека врста кретања, путовања у непознато. Гради се једна нова, удаљена стварност. Она се тек слуту, па је то слика која нема реалног референта: „На некој звезди море се расцвета”. Сљедећи стих: „у чаши воде заискри тишина” усмјерен је управо према референту, објекту. Пјеснику се открива ново значење једне, рекло би се, обичне, свакодневне појаве. Затим се, у наредна два стиха усмјереност окреће према референцији: дефинишу се, на нови начин, два појма, прошлост (или, узето по принципу синегдохе, вријеме) и море: „Свака је прошлост стално започета, / А море, то је најлепша горчина”.

Несаница је довела да пјесник ствара нове слике, да на нови начин разумије стварност, и да преиспита саме појмове којима се служи у разумијевању свијета. Формулисано на семиотички начин, он рedefинише сва три аспекта знака: симбол, референцију (тј. појам) и референт (тј. објекат) – језик, појмове у којима разумије стварност и сам свијет.

И унутар, међу тим сликама, веза се успоставља, мотивом воде. Осим визуелног аспекта, укључен је и аудитивни, а и укус (који је још једном оксиморонски – „најлепша горчина”). Сугерише се и један синестезијски спој (синестезија је, знамо, облик психолошког оксиморона): чаша воде (елемент који асоцира и на укус) у којој заискри (визуелни елемент) тишина (звучни елемент).

Мотив мора упућује и на неке друге пјесме збирке *Писмо*, од оне непосредно наредне, „Елпенор”, па до посљедње у збирци, која и носи наслов „Море”, а и на бројне друге Лалићеве пјесме. За Лалића море је један од централних симбола. Формулисано,

рецимо, у пјесми „Море“: „Па кажеш: море, а мислиш на свашта, / На летњи дан, на бродовље, на луке – / Поступком уходаним, којим машта / Претвара слутњу у слике и звуке“.

Исто важи и за вријеме, које не само што је кључно код Лалића на тематском плану него је, такође, концепт који се стално преиспитује.

И почетак треће октаве илуструје како Лалић употребом неких мотива и израза, варира и проширује значење: „У несаници другог сна је корен: / Способност да си другачије будан“. Асоцира на источне мислиоце, и идеју буђења, као и на стару аналогију између живота и сна (поменимо само Чуанг Цеа и Калдерона). Сјетимо се да су код Грка сан и смрт, Хипнос и Танатос, близанци. Ређају се супротности: несаница, сан, будност, али оне су повезане, и свака садржи и своју негацију. Тако је онда, са свим на свијету. Назире се свеопшта повезаност, Цјелина.

Несаница чини да дан добије сјенку (метафора), доводи до изласка из узалудности трајања. Практични покрети и предмети постају необични и вишезначни, и сам лирски субјект себи постаје стран – он је, како је говорио Шкловски, изашао из аутоматизма опажања. Креће на путовање, новим путем, слично пјесничкој слици из друге строфе. „Шара неког новог ткива“ на семафору одјек је шаре на тапету из другог стиха прве строфе. Поново се граде везе између удаљених појава, и однос између дијела и цјелине, микрокосмоса и макрокосмоса. А „ткиво“ се може схватити у смислу живог организма или као ткање, текст.

На почетку четврте октаве уочава се помјерање лица у говору. У прве двије строфе то готово да је обезличено казивање: очи виде, читају итд, а не лирски субјект. У трећој строфи прелази се на друго лице „способност да си“ – може бити знак стварања новог себе, али и обраћање другоме, читаоцу. У четвртој строфи то постаје „онај“, па поново „(ти) си“, да би у посљедњој то били „они који бдију“. Помјерање лица може се видјети и као кретање од усамљености ка свим људима. И у највећој самоћи, несаници, открива се веза са другима, ближњима.

Несаница доводи и до проблематизовања времена, и до још једног сазнања: „шема“ која у основи свијета има „прост закон“ који налаже да се све преиспитује, па и само њено постојање. Сан који пуни јаву (парадокс) упоређен је са водом која пуни пустињу, што нас враћа на кишу са почетка пјесме: откривање значења у пустоши свијета, поновно стварање себе.

Пјесник, у посљедњој слици, као у ретровизору назире будући рајски приказ. Тако је од почетка пјесме: гледајући у будућност, указује се прошлост, као и обрнуто, у освртању ка прошлости

проналази се наговјештај будућности. Кретање је двосмјерно. Други стих посљедње строфе поновљени је пети стих друге, као што је и пети стих четврте строфе поновљени стих треће. Завршни рајски призор дозива „будући врт” из прве строфе. Цикличности као кључном мотиву аналогна је цикличност у композицији саме пјесме.

Лалић несаницу трансформише у виђење, откривање природе времена, тајне живота и смрти, у њој је једна виша егзистенција, осјећање вјечности, извор стварања. И могућа утјеха за оне који бдију.

ИЗВОРИ

Лалић 1997: Иван В. Лалић, *Сћрасна мера (Сћрасна мера; Писмо; Четири канона)*, Дела Ивана В. Лалића, том III, редакција и приређивање Александар Јовановић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

ЛИТЕРАТУРА

Рембо 2004: Artur Rembo. *Sabrana poetska dela*, prevod: Nikola Bertolino, Beograd: Paideia.

Чолак 2007: Бојан Чолак. „О неким поетичким аспектима Ивана В. Лалића (анализа песме „Похвала несаници”)”, *Посџсимболџстџичка џоеџика Ивана В. Лалића*, зборник радова, ур. Александар Јовановић, Београд: Институт за књижевност и уметност, 445–457.

Др Горан М. Радоњић
Доцент
Филолошки факултет у Никшићу
Универзитета Црне Горе у Подгорици
gmradonjic@yahoo.com